

megokolni nem a kérdés megfejtése, hanem valóságos *petitio principii*, a hypostasisnak magyarázása a maga istene által. Mert fönmarad még mindig a kérdés, hogy mit jelent a nyíl Apollon kezében? Az Ilias elején Apollon mint a végzet istene jelenik meg, a ki — a dögvész mythikus magyarázataké — csak egyeseket talál el nyilaival a közös veszélyben forgók összességéből. Az isten e szerepének bizonyára mélyebb okadatolását tudjuk adni, ha feltehetjük, hogy Apollon kezében a nyíl nemcsak harci fegyver, mert nála annak nemcsak a bosszuló végzet, hanem a sorsvetés és jóslás jelképeként is értelme volt.

Sőt mintha következtetéseinkben tovább is mehetnénk. Abaris személye sajátos módon kapcsolatban van egy nyilván ősrégi szertartással: az athéni *προηροσίζα*-jal, azaz a szántást megelőző vallási ünnepel. Az illető *cultus*-legenda szerint egyenesen ő alapította az ünnepet. Apollon parancsára és kiengesztelésére, egy pusztító éhínség alkalmából S evvel összefüggésben Eratosthenes *Katasterismoi*-ában (29.) azt olvassuk Apollon nyíláról, tehát lényegében ugyanarról a nyílról, melyet Abaris hordozott kezében, hogy rajta Demeter (a gyümölcsöt hozó) repült a levegőn át a hyperboreusoktól Görögországba. Mit keres, kérdjük már most, a nyíl a földművelés körében? Semmit jelentő mondai képekkel van-e itt dolgunk, avagy a nyilnak valamelyes szerepéről azon *cultus* területén, a mely a földműveléssel állott vonatkozásban? Nem fog-e itt az a gondolat mintegy magától kínálkozni, hogy a szántás előtti vallásos cselekedetek közben valamiképp a nyilhoz vagy nyilakhoz is folyamodtak, ha már Abaris volt a *cultus*-alapító, s ha a gyümölcsöt hozó Demeter ül annak repülő fegyverén. A legrégebb időben a görögök, sőt a spártaiak — csak épp úgy, mint a gyarmatosok — még folytatólag is, sorsolás útján állapították meg, hogy a harcos polgárok közül kinek mely földrészt juttassanak a közösség által elfoglalt és betelepített területből. A magántulajdont képező és örökös földbirtokokat a görögök minden időben a sorsolás kifejezésével nevezték *κλήρος*-oknak (dórul *κλᾶρος*-oknak). Hogy a később használatos kövecskék, babok, kockák stb. előtt és mellett, a vesszőknek is szerepelniök kellett ennél a földkiosztásnál, azt fönnebb láttuk. Tudjuk továbbá, hogy a sorsolás és a jóslás egymásba átmenő fogalmak, mert elvégre a végzetszerű isteni akarat gondolatában találkoznak. Mindezt tekintetbe véve azzal a feltevessel végezhetjük hozzászólásunkat, hogy a nyilazó Apollon-Abaris, mint jósiszten került a földműveléssel összeköttetésbe, lett a dögvész mellett egyszersmind a szárazság és éhínség istenévé, még pedig azon az alapon és abból az okból, mert a nyilnak, a sorsolás és jóslás ez ősi eszközének, valamikor a földkiosztásnál és a termésért aggódók mantikájában alkalmazása volt a görögök között.

HORNYÁNSZKY GYULA.

Egyelőre.* Érdekes egy tulajdonsága az *egy* számnévnek, hogy a jelzett szó és jelzője közé téve, a mondatnak nyomósító erőt

* Fzeletül a Pesti Hirlapban 1906 november 15-én megjelent Esti Levélre.
Sz. K.

kölcsönöz, a nélkül, hogy az értelmén egyébként bármit is változtatna. „Derék *egy* ember“, „szép *egy* leány“, „jó *egy* négy ló“ csak annyit tesz, mint „derék ember“, „szép leány“, „jó négy ló“, de az *egygyel* ugyanaz a gondolat hathatósabban, nyomatékosabban van kifejezve, mint nélküle. Némely szóösszetételben is nyilvánul az *egy* nek ez az érdekes tulajdonsága. *Egyáltalában, egyáltalán-fogva* eredetileg csak annyit tett, mint az „általjában“ és az „általán fogva“ (vö. NySz.), de mégis azzal a különbséggel, hogy az *egy* az *általában*-nak, *általán-fogva*-nak nagyobb súlyt, nagyobb erőt ad, mintha ezek csak magukban állanának. Ilyen összetételek: az *egynéhány, egynémely, egykamar, egykönnyen* stb.

A régi nyelvyben még több ilyen összetétel is dívott, melyek ma már teljesen kiestek a forgalomból. Pl. 1669-ből: „Noha még akkor *egyelein* nem gondolta, hogy . . .“; „Sokat meg-engedet *egy. elein* Luther a pápistáknak“; 1707-ből: „az Felséges Fejedelem kivánta mindjárt *egyeleintén*, hogy ki-ki az maga opinióját szabadossan jelentse meg“; 1652-ből: „*egyelőbbszer* az . . . török seregek láttatának hátat adni nekik“; 1574-ből: „*egy előbe* sok embernek tétzik vala az Istennek igassága“; 1659-ből: „Keresztes mezejét ott hagyván *egy elsőben* Fejérvárra takarodék“; 1613-ból: „Luther magais meg vallya, hogy *egyelsőben* mikor a pápát elhagyá, sok hamisságot tanított“. (Vö. NySz.).

Az *egy-előre* szóösszetételt eddigelé csak a XVIII. század legvégéről (SzD. 1792) mutathatjuk ki. Ezen a kései előjvetelen nincs mit csodálkoznunk, hiszen magáról az *előre* igehatározóról sincs a XVIII. század elejénél régibb adatunk. Igaz, hogy a NySz. már a XVI. sz.-ból (Calepinus szótárából) idézi az *előre-meggondolás, előre-meglát, előre-siet* szokat, de ezek az idézetek egytől-egyig hibásak. Calepinusban ugyanis az illető helyeken ezek a szók állanak: *elől meg gondolás, elől meg latom, előre sietők* (vagyis: eleve sietek). Az *előre-meglát* ígét MA.-ból is idézi a NySz., de innen is hibásan.

SzD, kinél — mint már említettem — először találjuk eddigelé az *egy előre*-t, a két szót még nem írja egybe s ekként magyarázza: „*egy előre* = elsőször, *egy elsőben*, kezdetkor, eleintén“. — SI.-nál pedig: „*egy előre*, *egyelőször*, *egyelsőben*. Primum, Primo, Initio“.

Látni ez adatokból, hogy akkoriban (a XVIII. sz. végén és a XIX. elején) az *egyelőre* csak annyit tett, mint az *előre*. Legvilágosabban kitűnik ez Kassai magyarázatából. Nála ugyanis: „*egy előre* = in antecessum“ és PP.-nál ugyancsak *előre* = in antecessum. — Fogarainál is (1845) „*egy-előre* = im Voraus“; viszont „Im Voraus = *előre*“.

Mai jelentésében (vor der Hand, vorläufig, einstweilen) a mult századnak csakis a negyvenes éveiben kezdhették használni. Úgy rémlik előttem, mintha Kossuth Pesti Hirlapjában (1841/3) már olvastam volna. Szótárilag Ballagi Ném.-magy. szótárának 1847. évi kiadásában van először: „vor der Hand = *egyelőre*“, holott az 1843-i kiadásban ugyanez „jelenleg, most“-tal van fordítva. A magyar-német szótárakban (s ez jellemző) az *egyelőre* továbbra is csak „im Voraus“-nak van értelmezve — egész 1890-ig. Ekkor találom Balaginál először ezt: *egyelőre* = im Voraus, vorläufig, vor der Hand.

A szó *jelentés-változása*, úgy látszik, a közönség legnagyobb részénél maga után vonta a *kiejtés megváltozását* is. A mig *egy előré*-nek, vagy *egy-előré*-nek irták, mindenki *egygy előré*-nek ejtette; mikor pedig a két alkotórészt egybevonták s már nem „im Voraus“, hanem „vor der Hand“-ra értették, a közönség jó nagy része elfelejtette a szónak két szó összetételéből való származását, szimpla szónak vette s már nem is ejtette *egygyelőré*-nek, hanem *egyelőré*-nek, vagy (mivel ezt a pattogósan beszélő igen lapos hangzásúnak találhatta) *egygyelőré*-nek is (Vö. *Kitellik tőlle, hetellő, tüzellő* stb.).

Az *egygyelőre* ejtés náluk megszokottá válván, nyelvérzékük tanakodni kezdett, vajjon miféle szó lehet ez? Bizonyára az *egyenlőré*-ből származott — mondá ő — az *n* és *l* hangok pongyola hasonítása útján, ha tehát helyesen akarok beszélni, nem *egygyelőre*-t, hanem *egyenlőré*-t kell mondanom. (Vö. *szégyenlős* és *szégyellős, reményleni* és *remélleni*).

Íme ez a megtévedés, ez a közel fekvő népetymologia teremtette meg a helyes *egygyelőre* helyett a helytelen *egyenlőré*-t. SZILY KÁLMÁN.

Útban van. Azokhoz az adatokhoz, melyeket e kifejezés használatára nézve legifj. Szász Károly és Lehr Albert felhoztak (MNY. II. 284. és 325. l.), egy újat csatolhatok. Még gyermekkoromban történt, Szentesen, hogy egy odavaló református gazdaember valahova igyekeztében valamiért betért a mi tanyánkra; jóízűn elbeszélgetett, de nem sokáig maradt; sietségét ezzel a kiszólással magyarázta meg: *Útba vagyok, mint a templom*. E különös hasonlítás az ő vontatott, szótagoló beszédmódján nagyon emlékezetemben maradt, sőt családukban az egész fiatalabb nemzedék felkapta és házi használatra állandó szólásul alkalmazta, azonban mindig produkálva hozzá az eredeti hanglejtést is.

Ez maga az adat. A mi magyarázatát illeti, két kérdés van: közszólással van-e dolgunk, vagy csak egyéni szólással? továbbá: mit jelent a szólás? — Mind a kettőre nézve előadom saját benyomásomat, nem úgy, mintha csalhatatlannak hinném, hanem szintén mint adatot. A szólás használatában éreztem bizonyos eredetiséget, de magát a szólást nem éreztem akkor természetnek, hanem ritkábban hallható közszólásnak, mely lehet helyi jellegű, talán helyben is csak igen kis körre szorítózkodó, de lehet általánosabb is. A hasonlítás első része érzésem szerint azt jelenti: „utam van“, „sietek“, „félbeszakított utamat folytatnom kell“ (úgy emlékszem: kocsija az úton várt); második része, a kép, az utak mellett fekvő, gyakran az utakba mintegy kiszögellő templomok képzetét idézte föl bennem. A hasonlítás furcsaságát szándékosnak éreztem, s úgy értelmeztem, hogy a jelentésjáték az „útban van“ kifejezés kétféle értelmének („útja van“ és „útba esik“) önkényes, humoros helyettesítésén alapul. Valószínűnek véltem, hogy e szólás a túlatizsai *íző*, jobbára kálvi nista magyarság nyelvében, a hova a szentesi lakosság református részének a nyelvjárása is tartozik, nem éppen a „hapax legomenon“. Ha azonban egyéni is, annak a nyelvjárásnak a szabását viseli.

Jó volna tudni: ismeri-e még valaki ezt a szólást, s nyelvérzéke szerint mit jelent?

NÉGYESSY LÁSZLÓ.